

Анна-Марія Котлярова

ЩО НЕ ТАК ІЗ «ЗАУВАГАМИ ПРО КОЛЬОРИ» ЛЮДВІГА ВІТГЕНШТАЙНА.

Wallgren, T. H. (Ed.). (2023). *The Creation of Wittgenstein. Understanding the Roles of Rush Rhees, Elizabeth Anscombe and Georg Henrik von Wright*. London: Bloomsbury Academy.

Людвіг Вітгенштайн – ім'я настільки відоме в інтелектуальному (і не тільки) середовищі, що, мабуть, важко сказати про нього щось нове. Його філософія була довгий час зазедве не панівною (особливо в англomовному просторі), тож під впливом Вітгенштайна написано (і далі пишеться) дуже багато дослідницької літератури, а також оригінальних філософських текстів. Дослідники усталено поділяють його філософію на «ранню» – періоду «Логіко-філософського трактату» (*Tractatus Logico-Philosophicus*, 1921) – і «пізнішу», часів «Філософських досліджень» (*Philosophische Untersuchungen*, 1953). Але дехто виділяє ще й «третій» період, що асоціюється з твором «Про певність» (*Über Gewißheit*, 1969). Відомо також, що за життя Вітгенштайна було опубліковано лише два написаних ним тексти, – «Логіко-філософський трактат» і «Словник для початкових шкіл» (*Wörterbuch für Volks- und Bürgerschulen*, 1926). Що ж стосується решти відомих текстів Вітгенштайна – це передовсім результат роботи трьох людей, яким філософ заповів розпорядитися своїм літературним спадком: Елізабет Енском, Георга Генрика фон Вригта та Раша Риза. Саме вони, разом або самостійно, були упорядниками, редакторами та (у випадку Енском) перекладачами тих текстів, що стали, сказати б, канонічними.

Один із таких текстів – «Зауваги про кольори» (*Bemerkungen über die Farben*, 1977). Оригінал цієї книжки – це результат роботи Елізабет Енском, учениці Вітгенштайна, над його літературним спадком. Що ж не так із книжкою? Перш ніж ітиметься про «Зауваги про кольори», варто торкнутися низки питань, що охоплюють ширше коло проблем, хай навіть залишаючись у рамках текстуального спадку Вітгенштайна.

Отож варто розглянути проблему видання філософської класики на прикладі підходів до видання праць Людвіга Вітгенштайна, порушити проблему перекладу, а також подивитися, який вплив редакційна політика видання філософської класики має на подальші інтерпретації та дослідження. Так чи інак ці питання порушено

в книжці «Створення Вітгенштайна. Розуміння ролей Раша Риза, Елізабет Енском та Георга Генрика фон Вригта», що вийшла друком у 2023 році за загальної редакції Томаса Вальгрена. Книжка складається із двох частин, двох додатків і наукового апарату. У першій частині мовиться про постаті Енском, Риза та фон Вригта, у другій – про те, який вплив останні мали на видання та редагування посмертно опублікованих творів Вітгенштайна. Додатками є заповіт філософа й таблиця із посмертно виданими під іменем Вітгенштайна творами, в опрацюванні яких брав участь принаймні один із трьох упорядників.

У сьомому розділі книжки, що називається: «Голим, будь ласка! Елізабет Енском як перекладачка та редакторка Вітгенштайна», ідеться про принципи, що їх Енском застосовувала до видання праць Вітгенштайна та про те, як вона перекладала його праці. У десятому розділі під назвою: «Редакторський підхід до “Останніх праць” (1949–1951) Вітгенштайна: Елізабет Енском, Г. Г. фон Вригт та Раш Риз у діалозі» послідовно розглянуто видання тексту «Про певність», а також «Зауваг про кольори», «Останніх записок щодо філософії психології. Том 2: Внутрішнє та зовнішнє» (1980) і «Змішаних зауваг» (1977). Із огляду на ці два розділи йтиметься про принципи видання академічних текстів.

У світі існує практика видання академічних філософських текстів, згідно з якою оригінальний текст філософа супроводжується науковим апаратом. Себто крім приміток, які може писати сам автор твору, дослідники пишуть свої коментарі, покликані, наприклад, увиразнити зміст того, що може бути незрозумілим у тексті. Також вони упорядковують предметний покажчик, який має дві функції. З одного боку, він може допомогти доволі швидко скласти уявлення про те, які саме проблеми порушено у творі. З другого, дає змогу орієнтуватися в тексті під час роботи з ним. Схожу роль відіграє покажчик імен. Глосарій, коли йдеться про переклад, допомагає зорієнтуватися, які саме перекладацькі рішення було ухвалено щодо ключових термінів. Бібліографія може, серед іншого, полегшити пошук додаткової літератури щодо порушеної проблеми. Важливим складником наукового апарату є передмова до видання. Саме вона, окрім того, що допомагає загалом зрозуміти конкретну філософську працю та розкриває ширший контекст, вказує, наприклад, яких принципів дотримувалися упорядники видання (цю роль може також виконувати післяслово). Це висвітлення принципів, як з'ясується пізніше, може бути заледве не вирішальним для кращого розуміння поглядів того чи іншого філософа. Може видатися, що зазначені складники наукового апарату розглянуто аж занадто детально. Але при виданні філософської класики здається доречним зайвий раз наголосити на їхній важливості¹.

Хай навіть така практика видання філософських праць не є новою, а втім Елізабет Енском мала дещо інше бачення того, як потрібно видавати праці Людвіга Вітгенштайна. Зокрема, як пише в четвертій частині сьомого розділу Джоель Бакс-трюм, Енском дотримувалася думки, що працям Вітгенштайна редагування взагалі не потрібне (звідси й назва розділу, що збігається з її політикою підготовки текстів

¹ У контексті дбайливої та послідовної підготовки наукового апарату як засадничого принципу видання філософської класики можна згадати гамбурзьке видавництво Фелікса Майнера. Книжки їхньої (мабуть, найобсяжнішої у світі) серії «Філософська бібліотека» зазвичай виходять із науковим апаратом. Про його необхідність і важливість додатково згадано й на веб-сайті цього видавництва.

до видання: «Голим, будь ласка!») [Wallgren 2023: 145]. Напозір видається, що підхід Енском послідовний та, сказати б, шляхетний, – видати всі тексти Вітгенштайна без жодних втручань у них, зробити їх «голими», просто розшифрувавши написані від руки тексти філософа. Її підхід, утім, не лише непослідовний і зумовлений нерозумінням ідей Вітгенштайна, а й створив низку проблем у подальшій інтерпретації пізніх праць філософа. Цитую, услід за Бакстрьомом, Енском у її листі до Пауля Енгельмана [ibid.: 147]: «Я мушу зізнатися, що відчуваю сильну підозру до всіх, хто стверджує, що зрозумів Вітгенштайна. Це тому, мабуть, що хай навіть я була сильно і глибоко прихильною до нього та, припускаю, що добре його знала, однак я цілком певна, що не розуміла його»².

Бакстрьом далі пише, що це нерозуміння стосується, зокрема, пізньої Вітгенштайнової філософії, себто тих текстів, що їх Енском мала упорядковувати [ibid.: 147]. Отож видається доволі зрозумілим, чому ця упорядниця так наполягала на «голому» підході до редагування текстів. Хоча взятий сам по собі, такий підхід до видання літературного спадку Вітгенштайна може мати сенс, а втім – визнання нею нерозуміння філософії, яку їй належало упорядковувати, кидає тінь на всю ту складну працю, яку вона здійснила. З другого боку, з'ясовується, що «голість» її підходу стосується лише редагування мови. Але як – дуже наочно – показано вже в десятому розділі, принцип невтручання в тексти Вітгенштайна не застосовується Енском до того, як саме впорядковувати його тексти та які його напрацювання додавати, а які – ні. Наприклад, «Зауваги про кольори» – це зауваги із різноманітних щоденників Вітгенштайна, впорядковані так, як того захотіла Енском і як їй це видавалося слухним [ibid.: 241]. Однак у її дуже короткій передмові до цього видання перелічується, що саме нею не додано до тексту та з яких саме щоденників узяті зауваги для цієї книги. Також там наголошено, що в книзі обмаль редакторських втручань [Wittgenstein 1977: 1].

Якщо проглянути упорядковані та видані Енском, фон Вригтом і Ризом праці Вітгенштайна, впадає в око ще одна особливість – усі ці праці «голі». І «голі» вони в сенсі відсутності ґрунтовних передмов, коментарів³, покажчиків тощо. З одного боку, можна навести аргументи на користь таких видань: читач знайомиться виключно із працею філософа й не «заангажовується» інтерпретацією упорядника. З другого боку, і це дуже добре видно на прикладі Вітгенштайна, відсутність наукового апарату чи бодай передмови, яка пояснює принципи упорядкування або історію написання оригінального тексту, може звести на манівці. Особливо це увиразнюється на прикладі праці під назвою «Про певність». Хай навіть у передмові Енском написала, що Вітгенштайн на берегах своїх щоденників позначав зауваги, пов'язані з темою певності⁴, а втім немає якихось переконливих аргументів на користь того, що це справді було так [Wallgren 2023: 152]. І

² 'I must confess that I feel deeply suspicious of anyone's claim to have understood Wittgenstein. That is perhaps because, although I had a very strong and deep affection for him, and, I suppose, knew him well, I am very sure that I did not understand him.'

³ Коментарі, якщо і є, то зазвичай стосуються того, що могло бути хибодруком або якоюсь спеціальною позначкою в тексті.

⁴ Хай навіть зауваги з твору «Про певність» повторюються, наприклад, у «Заувагах про кольори». І це, до того ж, не поодинокий випадок, коли одні й ті ж зауваги повторюються в текстах під різними назвами.

чи дав би Вітгенштайн цьому текстові назву «Про певність»? Упорядкувати зауваги Вітгенштайна саме так, щоби постав відомий нам тепер твір «Про певність», випустити дещо зі щоденників і залишити дещо інше, – усе це рішення, які Енском ухвалювала самостійно [ibid.: 151]. Але проблема не в тому, що вона це зробила, а радше в тому, що вона не написала про це детально. Нині «Про певність» сприймають як написаний Вітгенштайном автономний текст, що почасти асоціюється з окремим періодом його творчості. Енском настільки добре впорядкувала щоденникові зауваги, що їй вдалося створити позірність того, ніби цей твір був задумом самого Вітгенштайна. Натомість кропітка праця з архівними текстами спростовує таке уявлення. Але виникла й інша проблема: англійські переклади, зокрема зроблені Енском, набули такого авторитету й настільки почали асоціюватися із Вітгенштайном, що почасти створюють конкуренцію німецьким оригіналам. А втім, низка дослідників вказує на проблеми в англійських «класичних» перекладах. Зокрема, Енском критикує власні переклади як через помилки в розумінні й хибному перекладі термінів, так і через стилістичні проблеми [Ibid.: 141].

То що ж не так із «Заувагами про кольори»? Передовсім те, що такого твору Вітгенштайн ніколи не писав. Тих кількох абзаців, що їх додала до видання Енском, аж ніяк не досить, щоби зрозуміти, як працювати з книгою. Кілька її коментарів до тексту не прояснюють його, а лише вказують на те, що вона відредагувала в рукописі⁵. Авжеж, таке некритичне видання, що містить не впорядковані хронологічно тексти, може допомогти скласти враження про те, як Вітгенштайн дає раду проблемі кольору. Та чи має воно бути «класичним» виданням, чи повинні ці зауваги й надалі залишатися «Заувагами про кольори», і якщо так⁶, то як працювати з таким текстом?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

- Wallgren T. H. (Ed.) (2023). *The Creation of Wittgenstein. Understanding the Roles of Rush Rhees, Elizabeth Anscombe and Georg Henrik von Wright*. London: Bloomsbury Academy. <https://doi.org/10.5040/9781350121126>
- Wittgenstein, L. (1984). *Bemerkungen über die Farben*. (G. E. M. Anscombe, Hrsg.). In L. Wittgenstein, *Werkausgabe* (B. 8). Frankfurt a. Main: Suhrkamp.
- Wittgenstein, L. (1977). *Remarks on Colour*. (L. L. McAlister, M. Schättle, Transl.; G. E. M. Anscombe, Ed.). Berkeley; Los Angeles: University of California Press.
- Wittgenstein, L. (1970). *Über Gewißheit*. (G. E. M. Anscombe, G. H. von Wright, Hrsg.). Frankfurt a. Main: Suhrkamp.

Received / Одержано 11.08.2025

⁵ Наприклад, змінила назву кольору.

⁶ Нині поруч із впорядкованими Енском, фон Врігтом та Ризом текстами Вітгенштайна існує ціла низка виданих за іншими принципами впорядкування книжок, зокрема й видання щоденників без випускання з них фрагментів. Окрім цього у вільному доступі є повністю оцифрований архів Вітгенштайна. Ідея ж залишити книжки перших упорядників, що набули такої популярності та впізнаваності, під їхніми назвами видається виправданою. Закид тут радше стосується «голості» цих оригінальних текстів.

Anna-Mariia Kotliarova

What is wrong with *Remarks on Colour* by Ludwig Wittgenstein. Wallgren, T. H. (Ed.). (2023). *The Creation of Wittgenstein. Understanding the Roles of Rush Rhees, Elizabeth Anscombe and Georg Henrik von Wright*. London: Bloomsbury Academy.

Review of Wallgren, T. H. (Ed.). (2023). *The Creation of Wittgenstein. Understanding the Roles of Rush Rhees, Elizabeth Anscombe and Georg Henrik von Wright*. London: Bloomsbury Academy.

Анна-Марія Котлярова

Що не так із «Заувагами про кольори» Людвіґа Вітґенштайна? Wallgren, T. H. (Ed.). (2023). *The Creation of Wittgenstein. Understanding the Roles of Rush Rhees, Elizabeth Anscombe and Georg Henrik von Wright*. London: Bloomsbury Academy.

Рецензія на книгу Wallgren, T. H. (Ed.). (2023). *The Creation of Wittgenstein. Understanding the Roles of Rush Rhees, Elizabeth Anscombe and Georg Henrik von Wright*. London: Bloomsbury Academy.

Anna-Mariia Kotliarova, PhD candidate, Rivne State University of Humanities

Анна-Марія Котлярова, аспірантка, Рівненський державний гуманітарний університет.

e-mail: annkotlaroffa@gmail.com
